

PRÁVO NA VÝŽIVNÉ V ČESKÉ REPUBLICĚ A JEHO SOUVISLOST S LIDSKÝMI PRÁVY - CHILD MAINTENANCE IN THE CZECH REPUBLIC AND ITS CONNECTION WITH HUMAN RIGHTS

STANISLAV BRUNCKO

Faculty of Law, Masaryk University, Czech Republic

Abstract in original language

Článek se zabývá právem na výživné nezletilého dítěte vůči svým rodičům a souvislostí tohoto práva s lidskými právy zakotvenými v základních lidskoprávních dokumentech. Za použití interdisciplinárních informací především z oboru sociologie rodiny určuje povahu a roli práva na výživu v současné České republice a dovozuje, která lidská práva souvisí s tímto právem a jaké jsou praktické důsledky této souvislosti.

Key words in original language

Výživné; lidská práva; nezletilé dítě; materiální zajištění dítěte.

Abstract

The article deals with the right on the maintenance of minor children to their parents and relations of this right with the human rights from the fundamental human rights documents.. Using interdisciplinary informations, particulary in the field of sociology of the family determines the nature and role of the right on the maintenacnce in the present Czech republic and concludes that human rights related to this right and what are the practical implications of this connection.

Key words

Maintenance; human rights; minor child; material security of the child

1. ÚVOD

I Pokud se hovoří o lidských právech a o promítání lidských práv do rodinného práva, jen zřídka se v této souvislosti zmiňuje *výživné nezletilých dětí*.¹ Přítom existence institutu je projevem celého komplexu lidských práv, jež jsou zakotvena v základních lidskoprávních dokumentech, které jsou v českém právním řádu závazné.

¹ Z důvodu omezeného rozsahu se příspěvek bude věnovat pouze právu na výživu, které má nezletilé dítě vůči svým rodičům, i když některé základní charakteristiky mají všechny druhy výživného shodné. Proto kdykoliv bude v tomto příspěvku použit pojem „výživné“, bude tím míněno výživné na nezletilé dítě.

Následující příspěvek se pokusí blíže určit, která základní práva souvisí s právem na výživné. Nespokojí se přitom s antickým výrokem „*všechno souvisí se vším*“, ale pokusí se o hlubší analýzu.

2. POVAHA VÝŽIVNÉHO

Výživné je jedním ze základních institutů rodinného práva. Protože právo upravuje vztahy, které se dějí v sociální realitě, aby bylo možno výživné lépe prozkoumat, je nutné se blíže zabývat právě těmito vztahy v sociální realitě, které ve svém komplexu vytvářejí instituci rodiny. Instituci je nejlhodnější charakterizovat pomocí speciální sociologické disciplíny, která má instituci rodiny jako svůj předmět, a sice pomocí sociologie rodiny.² S její pomocí je možné lépe poznat některé klíčové funkce rodiny, díky kterým je možné pochopit roli výživného a jeho důležitost.

Podle O. Matouška a H. Pazlarové má rodina v současné západní civilizaci tři základní funkce, a sice:

podporu socializace (čili výchovu dětí),

vztahovou podporu dospělých lidí a

ekonomickou podporu všech členů³

Při bližším pohledu na třetí z těchto základních funkcí, ekonomickou podporu členů rodiny, a zaměření se na její roli pro nezletilé dítě, lze zjistit, že právě pro dítě vyplývá její důležitost i z různých výzkumů nebo teorií. Je například jednou ze součástí základních potřeb dítěte dle klasifikace Towleové, která mezi základní potřeby řadí vedle dostatečné a kvalitní výživy též lékařskou péči, duševní a citový rozvoj, vztahy s druhými a duchovní rozvoj. Notoricky známou klasifikací potřeb dítěte je rovněž pyramida potřeb dle Maslowa, který na její základ staví fyzické potřeby – jídlo, vodu či vzduch.⁴

Ekonomické zajištění samozřejmě může potřebný jednatel hledat i jinde, než v rodině. Významné nástroje zajištění poskytoval v kontinentální Evropě od konce 19. století stát. V zemích, kde se silně prosadil sociální stát, byla z veřejných rozpočtů poskytována i jednotlivcům, vůči kterým zajištění rodinou z různých důvodů selhalo, dostatečná ekonomická podpora. Poskytování zajištění státem je

² O roli sociologie rodiny též HRUŠÁKOVÁ, M. *Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno : Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1993. s. 131.

³ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha : Portál, 2010. s. 14.

⁴ Tamtéž, s. 25.

přítom jedním z projevů jeho ochranné funkce vůči dítěti.⁵ Toto zajištění ze strany sociálního státu je však dnes z různých důvodů na ústupu, jako je na ústupu sám sociální stát, jak se o tom můžeme dočíst v různých analýzách.⁶

Současně se mění i podoba rodiny, např. podle Kellera „*manželský svazek ztrácí nadindividuální závaznost a z rodiny se stává jen jakási průchozí instituce, což s sebou vedle různých jiných důsledků přináší též nárůst osamělých matek s nezletilými dětmi. Dochází k přenášení starosti o bezpečí a zajištění rodiny jako pevné instituce na její členy, a to zpravidla nejslabší*“.⁷ Rodina má přitom stále méně podobu domácnosti s mužem jako hlavním živitelem a ženou, která je i s dětmi jeho příjmem spolehlivě zajištěna.⁸ V České republice se navíc v současnosti rodí přibližně jedna třetina dětí mimo manželství, z toho polovina dětí osamělým matkám.⁹ Tento trend je celoevropský.¹⁰

Přítom se podle výzkumů rovněž ukazuje, že z hlediska ekonomického zajištění rodiny a dětí, je i nadále nejvýhodnější tradiční model manželství či partnerství obou rodičů.¹¹ Odborníci se shodují na tom, že ochrana rodiny a rodičovství, je ochrana společnosti.¹² Rozvod (jako jeden z důsledků rozpadu rodiny) je proto z pohledu práva sociálního zabezpečení jednotlivce riziková událost, neboť má vážné dopady na socioekonomický status jednotlivců.

V této situaci opět nabývají z ekonomického hlediska na významu některé tradiční instituty, které mají svůj původ v rodině a které mají za úkol jednotlivce ekonomicky zajistit tak, jako by ve fungující rodině byl začleněn. Jejich význam je dán nepochybně také tím, že

⁵ HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte). Brno : Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1993. s. 102 – 103.

⁶ Např. KELLER, J. Soumrak sociálního státu. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 160 s.

⁷ KELLER, J. Soumrak sociálního státu. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. s. 31.

⁸ Tamtéž, s. 22.

⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha : Portál, 2010. s. 48.

¹⁰ MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. s. 112.

¹¹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha : Portál, 2010. s. 83. Viz též VESELÁ, R., HRUŠÁKOVÁ, M., SCHELLE, K. Rodina a rodinné právo : historie, současnost a perspektivy. Praha : Eurolex Bohemia, 2003. s. 13.

¹² KOLDINSKÁ, K. Sociální právo. Praha : C. H. Beck, 2007. s. 67.

jsou právně zakotveny a jsou tím pádem vymahatelné. Jde především o právo na výživu, které má základ v sociálních vztazích uvnitř rodiny.

3. DŮLEŽITOST EKONOMICKÉHO ZAJIŠTĚNÍ PRO NEZLETILÉ DÍTĚ

Je prokázáno, jak ukazuje Matoušek v autorské dvojici s H. Patzlarovou na příkladech výzkumů z posledních třiceti let, především pak Barnetta, Eldera, Bradleyho a Corwyna a Kisera, že jedním z klíčových ukazatelů rodiny, je tzv. socioekonomický status. Pokud je socioekonomický status rodiny nízký, má vliv na tělesný a duševní vývoj dětí a také na jejich budoucí sociální zařazení. U dětí s nízkým socioekonomickým statutem je větší pravděpodobnost, že u nich v průběhu dětství nastane celá řada negativních jevů, především pak, že se narodí předčasně, s nízkou porodní váhou a se zdravotními komplikacemi, v dětství u nich dochází častěji k úrazům, mají vyšší pravděpodobnost předčasného úmrtí a častěji se u nich objevují deprese, přejídání nebo různé psychické problémy. Rovněž tyto děti dosahují horších školních výsledků a mají vyšší pravděpodobnost společensky nežádoucího chování. Mnoho důsledků, zvláště pak zdravotních, přitom přetrvává do dospělosti. Někdy sice může být obtížné rozlišit příčinu a následek, nicméně je zjevné, že nízký socioekonomický status má na životy dětí nezanedbatelný vliv. Podle některých výzkumů je přitom hlavním faktorem, který se projevuje výskytem nepříznivých jevů v průběhu života dítěte, stálá přítomnost stresu v rodinách s nízkým socioekonomickým statutem. Přitom příčinou stresu dospělých, který je přenášen na děti, je ekonomická nouze. Tento stres se pak odráží v kvalitě péče o děti a dotčené rodiny mají vyšší náklonnost ke specifickým poruchám rodičovského chování.¹³

S již uvedenými skutečnostmi pak souvisí ještě jeden jev, který se týká sociální stratifikace společnosti. Již zmíněný rozpad tradičních svazků a změna podob rodiny má vliv i na sociální strukturu společnosti. V celé Evropě narůstá podíl lidí žijících v chudobě,¹⁴ jejichž významný podíl tvoří osamělé matky s dětmi.¹⁵ Právě tyto rodiny jsou pak v největším ohrožení, co se týče výše zmiňovaných rizik, které plynou pro dítě, pokud vyrůstá v nízkém socioekonomickém statusu.

¹³ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha : Portál, 2010. s. 82.

¹⁴ KELLER, J. Soumrak sociálního státu. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. s. 87 - 88.

¹⁵ Tamtéž, s. 31.

4. DÍLČÍ ZÁVĚRY K POVAZE VÝŽIVNÉHO

Uvedených skutečností z oblasti sociologie rodiny by si právní teoretik měl být vědom, pokud jakkoliv uvažuje o právu na výživné nezletilého dítěte a o jeho podobě. To, jak spolu navzájem uvedené skutečnosti souvisí, umožňuje formulovat některé dílčí závěry.

Výživné je tedy nástrojem ekonomického zajištění jedince, v našem případě nezletilého dítěte, přičemž toto ekonomické zajištění nahrazuje nefungující zajištění ze strany úplné rodiny, která je nadále ekonomicky nejvýhodnějším útvarem pro zajištění jednotlivce v dnešní společnosti. Výživné je tak určitou náhražkou ekonomické funkce úplné rodiny. Tento druh zajištění je poskytován souběžně s těmi, které má k dispozici sociální stát ve formě různých dávek či podpor vyplácených z veřejných rozpočtů (které však mají slábnoucí charakter z důvodů souvisejících s oslabováním sociálního státu). Poskytování ekonomické podpory dítěti společností částečně umožňuje zabránit pádu dítěte pod hranici chudoby, kde se ocitá významné procento osamělých matek s nezletilými dětmi. Ekonomickým zajištěním nezletilého dítěte je přitom snižována pravděpodobnost výskytu různých škodlivých jevů, které negativně ovlivňují život dítěte.

5. VÝŽIVNÉ A LIDSKÁ PRÁVA

V návaznosti na výše uvedené závěry ohledně povahy výživného je nyní možno mnohem lépe určit, která konkrétní lidská práva souvisí s právem na výživné, či jsou přímo do tohoto práva promítnuta. Nyní je zjevné, že se otevírá celý komplex práv, která se navzájem prolínají.

Zakotvení práva na výživné je především realizací **principu nejlepšího zájmu dítěte (či jinak nejvyššího blaha dítěte)**, který se jako červená nit prolíná zejména základním lidskoprávním dokumentem v této oblasti, a sice Úmluvou o právech dítěte. Tento princip samozřejmě není možno označit za jedno z lidských práv, ale je východiskem pro uplatňování a výklad všech ostatních práv, které se dítěte týkají, takže je nutno se na tomto místě o tomto principu zmínit.

Dále je právo na výživné promítnutím celé skupiny práv, která jsou zakotvena v Úmluvě o právech dítěte. Zakotvení právního nároku na výživné pomáhá realizovat **závazek států zabezpečit v nejvyšší možné míře právo na rozvoj dítěte** (čl. 6 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte). Je též prostředkem, který plní závazek smluvních států, kterým uznaly **právo dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj** (čl. 27 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte) a dále je realizací **práva dítěte na zabezpečení životních podmínek nezbytných pro rozvoj dítěte ze strany rodičů** (čl. 27 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte).

Právo na výživu je ve světle výše uvedených negativních následků pro dítě spojeným s nízkým materiálním zajištěním též realizací základního lidského **práva na ochranu zdraví** dle čl. 30 Listiny základních práv a svobod.

Rovněž stát respektováním a zakotvením práva na výživu organizačně zajišťuje podmínky pro splnění dalšího práva, a sice **práva rodiny a dětí a mladistvých na zvláštní ochranu** podle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

Zprostředkovaně však právo na výživu souvisí též s **právem rodičů, kteří o děti pečují, na pomoc od státu** dle čl. 32 odst. 5 Listiny základních práv a svobod. Ač je toto právo vykládáno v literatuře především jako právo na různé hmotné dávky či podpory,¹⁶ je možné podle názoru autora, aby stát plnil vzniklou povinnost též tím, že zajistí svými zákony širší komplex zajištění pro dítě (míněno právo na výživu), než pouze vyplácení částek z veřejných rozpočtů.

Pokud by též **právo nežít v chudobě** (např. jako odstín práva na důstojný život) bylo přijímáno širší odbornou shodou jako lidské právo,¹⁷ pak by bezesporu i ono souviselo s právem na výživné.

6. ZÁVĚR

Je však nutné se vyhnout i dalšímu krajnímu pojetí a proto nelze přeceňovat (ale ani podceňovat) význam závěrů uvedených v předchozí kapitole. Není proto obhajitelné označit velké množství různých základních práv jako takových, které s výživným souvisí, neboť by taková souvislost byla jen velmi vzdálená. Proto se jeví jako vhodné označit jen ty, které mají nejbližší spojitost, a to jsou některá práva obsažená v Úmluvě o právech dítěte, jíž je Česká republika smluvní stranou, a též některá práva obsažená v Listině základních práv a svobod (která jsou mnohdy zakotvena i v jiných lidskoprávních dokumentech). Avšak je nesporné, že alespoň u vyjmenovaných základních práv je po provedené analýze jejich souvislost s právem na výživné zřejmá.

Při jakýchkoliv legislativních změnách na poli právní úpravy výživného je proto nutné respektovat lidskoprávní hledisko, které právo na výživné v sobě ukrývá. Zda se tomu tak skutečně stalo i v případě připravovaného nového občanského zákoníku a zda při legislativních změnách byly provedeny dostatečné analýzy, které by počítaly s hledisky uvedenými v tomto příspěvku, je otázka, kterou autor ponechává otevřenou.

¹⁶ KLÍMA, K. a kol. Komentář k Ústavě a Listině. 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. s. 1256.

¹⁷ Jak je například přijímáno v: BATTHYÁNY, K. a kol. Právo nežít v chudobě – Chudoba jako porušování lidských práv. Praha : Filosofia, 2010. s. 39.

Literature:

- BATTHYÁNY, K. a kol. Právo nežít v chudobě – Chudoba jako porušování lidských práv. Praha : Filosofia, 2010. 140 s. ISBN 978-80-7007-321-6.
- HRUŠÁKOVÁ, M. Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte). Brno : Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1993. 162 s. ISBN 80-210-0694-3.
- VESELÁ, R., HRUŠÁKOVÁ, M., SCHELLE, K. Rodina a rodinné právo : historie, současnost a perspektivy. Praha : Eurolex Bohemia, 2003. 262 s. ISBN 8086432483.
- KELLER, J. Soumrak sociálního státu. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 160 s. ISBN 80-86429-41-5.
- KLÍMA, K. a kol. Komentář k Ústavě a Listině. 2. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KOLDINSKÁ, K. Sociální právo. Praha : C. H. Beck, 2007. 191 s. ISBN 978-80-7179-620-6.
- MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. 145 s. ISBN 80-85850-24-9.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha : Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8 (brož.)

Contact – email

S.Bruncko@gmail.com